

ČETIRI POGLEDA

OD PROŠLOSTI

JA U RATU

KA BUDUĆNOSTI

KAKO KA TRAJNOM MIRU

INICIJATIVA I ORGANIZACIJA

Centar za nenasilnu akciju

Ured u Sarajevu
Radnička 104, 71 000 Sarajevo, BiH
Tel: +387 33 267 880
Fax: +387 33 212 919
cna.sarajevo@nenasilje.org
www.nenasilje.org

Ured u Beogradu
Studentski trg 8, 11 000 Beograd
Srbija i Crna Gora
Tel: +381 11 637 661
+381 11 637 715
Fax: +381 11 637 603
cna.beograd@nenasilje.org
www.nenasilje.org

u saradnji sa partnerskim organizacijama:

SEZAM, Zenica

CENTAR ZA INFORMATIVNU DEKONTAMINACIJU MLADIH, Banja Luka

Dodatak priredile i tekstove napisale aktivistkinje i aktivisti
Centra za nenasilnu akciju

Adnan Hasanbegović

Helena Rill

Ivana Franović

Nedžad Horozović

Nenad Vukosavljević

Sanja Deanković

Tamara Šmidling

Milan Colić Humljan

O ideji i kontekstu rada u Bosni i Hercegovini

Dvije tribine pod imenom "Četiri pogleda" (Od prošlosti – otkud ja u ratu; ka budućnosti – kako ka trajnom miru), održane su tokom marta/ožujka u Zenici i Banjaluci.

Iza dugačkog i poprilično deskriptivnog imena stoji ideja aktivistkinja/aktivista Centra za nenasilnu akciju o pokretanju jednog specifičnog procesa na polju *Suočavanja sa prošlošću*. Specifičnog po tome što su njegovi direktni nosioci i protagonisti bivši vojnici, učesnici ratova koji su se na području bivše Jugoslavije odvijali tokom 90-ih godina, i koji rijetko dobijaju *javni prostor* u kome mogu govoriti o svojim ratnim iskustvima i motivacijama, ali i o svojim pogledima na budućnost naših država i društava i preprekama i potrebama na putu ka trajnom miru u regionu. Radi se o veoma brojnoj društvenoj grupi koja se najčešće stereotipno "gura" na pozicije "onih koji možda mogu da pričaju o ratu, ali o miru – nikako". Naša namjera je upravo da iskoračimo iz te stereotipne slike i kreiramo aktivnost u okviru koje će bivši ratnici moći da prepoznaju sopstvene mirovnjačke kapacitete, da preispitaju ličnu odgovornost, ali i da pozovu na ozbiljno i opsežno razmatranje društvene i kolektivne odgovornosti za prošlost i budućnost.

Kada smo, prije nešto manje od godinu dana, realizovali prvi ciklus tribina "Četiri pogleda" u četiri grada u Srbiji, jedna od stvari koja se najčešće mogla čuti bila je: "Ovo treba raditi svuda, i ovdje, i u BiH, i u Hrvatskoj..." I bilo je u toj jednoj rečenici sadržano toliko mnogo toga – od osjećaja ljutnje i uvredenosti izraženog pitanjem "Zar samo mi treba da se suočavamo?", do potresnog osvještavanja koliko je važno da o ovim, najbolnijim od svih bolnih pitanja sa kojima živimo, promišljamo u okvirima regiona preko državnih, entitetskih i ostalih granica.

Krajem prošle godine odlučili smo da nastavimo sa radom na ovom polju kroz organizovanje javnih tribina u Bosni i Hercegovini,

svjesni da ulazimo u jedan sasvim poseban kontekst snažno obojen zastrašujućim ratnim iskustvom koje je zajedničko gotovo svim ljudima u BiH. Bili smo svjesni da će u tom procesu biti neophodno uhvatiti se u koštac sa svom silom zamršenih i osjetljivih pitanja koja se tiču različitih doživljaja i videnja rata, nacionalnih i vjerskih identiteta, različitih shvatanja budućnosti. Jasno nam je bilo da u BiH svaki grad i svako mjesto imaju svoju sopstvenu ratnu priču, "podebljanu" sopstvenom istorijom lokalnih odnosa, "obogaćenu" spletom simboličkih značenja koja, sa sigurnošću koju je teško preispitati, smještaju čitave grupe na statične polove *žrtve* i *nasilnika*.

Ono što nam je ulivalo povjerenje da možemo sa svim tim da se nosimo, jesu naše lične životne istorije, na različite načine i sa različitim aspektima, ali uvijek presudno obilježene ovdašnjim ratovima i nasiljem koje ih je pratilo.

Zbog svega toga krenuli smo sa putovanjima po Bosni i Hercegovini sa ciljem da nademo saveznike/ce u realizaciji ove ideje, ljude spremne da sa nama podijele odgovornost i iniciraju mikroprocese suočavanja sa prošlošću i odgovornošću za nasilje u svojim lokalnim zajednicama, kao i ljude spremne na konfrontaciju sa dominirajućim sistemom vrijednosti sažetom u rečenici: "Samo nemojte o ratu, sve je tu jasno". Put je uključivao posjete Tuzli, Bijeljini, Zenici, Banjaluci, Gornjem Vakufu/Uskoplju, Mostaru..., posjete mnogobrojnim organizacijama i pojedincima/pojedinkama za koje smo pretpostavljali da nam mogu biti saveznici u radu na izgradnji mira i suočavanju sa prošlošću. Takođe smo nastojali da uspostavimo nove i ojačamo postojeće veze sa udruženjima demobilisanih boraca, ratnih vojnih invalida i ostalim organizacijama koje okupljaju populaciju bivših učesnika ratova.

Mediji i ljudi koji u njima rade takođe su od strane naše organizacije prepoznati kao važni nosioci

ovakvih inicijativa, i mada je nivo medijske senzibilizacije za mirovni rad u BiH poprilično upitan, moramo reći da smo bili pomalo iznenađeni spremnošću pojedinki/pojedinaca da transparentno pruže podršku ideji o tribinama.

Nekoliko veoma važnih tačaka iskristalisalo nam se tokom mnogobrojnih susreta.

Već sam pomen riječi RAT iza ziva burne emotivne reakcije, posebno ukoliko se taj termin ne upotrebljava samo kao uzgredna vremenska odrednica "prije ili poslije rata". Onda kada se nastoji tom riječju opisati stanje, atmosfera i miris godina 1991–1995. na toj tački dolazi do sukoba različitih pogleda na to radi li se o agresiji, građanskom ili vjerskom ratu, ili, možda, otadžbinskom, domovinskom itd. ratu. Sve to može zvučati apsurdno ukoliko se ne uvidi da iza svih tih fraza i poštapalica stoje realni ljudi sa svojim realnim potrebama. Jedan od puteva ka razumijevanju tih potreba jeste upravo razumijevanje i osvještavanje počinjenog nasilja i ogoljavanje realne destruktivnosti svega što je pratilo ratni vjor na ovim prostorima. Jer bol za izgubljenim članovima porodice, izgubljenim domovima i prethodnim životima jeste ista i nakon agresije i nakon građanskog rata. I niko ne treba da polaže ekskluzivno pravo na tu patnju. A svako treba da preuzme obavezu sagledavanja lične odgovornosti za svo nasilje kojim je ovaj prostor bremenit, i tu je potrebno prevazići "nacionalnu dioptriju", kroz koju gledano, "naše" rane više bole, a rane "drugih" su ionako manje-više zaslužene.

Polarizovanost bosanskohercegovačkog društva danas je vidljiva u svim domenima života, a posebno je izražena u odnosu na ratnu prošlost i budućnost (su)života u ovoj zemlji. Ona prožima gotovo sve nivoe socijalne i političke stvarnosti, a nastojanja i izgaranja onih koji žele da je prevaziđu gube se u opštoj kakofoniji političkih i idejnih koncepata koji su, po pravilu, gluhi za bilo šta osim

O učesnicima tribina

sopstvenih ispraznih tirada. Upravo iz takvih matrica društvenih odnosa dolaze najveći pritisci na osobe, organizacije, institucije koje imaju snage, volje i znanja da afirmišu drugačije vrijednosti – vrijednosti nenasilja i otvorenog dijaloga. Naše iskustvo je pokazalo da je još uvijek mali broj ljudi koji su spremni da se u ovom trenutku upuste u ovakav način rada, a razlozi za to su mnogobrojni i višedimenzionalni. Jedan od glavnih razloga za tu uzdržanost jeste nedostatak podrške u lokalnoj sredini i strah od konfrontacije sa centrima moći (političkim, ekonomskim, kriminalnim) koji još uvijek vode neke svoje ratove zajedno sa svojim "jaramima" sa druge strane. Trebalo bi da se kao društvo nad time dobro zamislimo.

Jer potreba za ovakvim pristupom zaista postoji kod velikog broja običnih građana i građanki koji su spremni da u sebi odškrinu vratanca iza kojih leže, često dobro čuvane i zakatančene, proste ljudske priče koje nose gorak ukus rata, ali i veliki potencijal za mir i nenasilje. I kao što je ogromna društvena važnost u bavljenju pitanjem zločina i ratova, podjednako je velika i odgovornost za osnaživanje i ohrabrivanje tog mirovnog potencijala.

Dakle želimo li trajni mir u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji ... moraćemo pogled usmjeriti ka lokalnim ljudima iz različitih društvenih grupa i slojeva koji imaju jasnu svijest o tome da je mir nešto što nam je svima potrebno. Jedan od parametara na osnovu kojih ćemo moći da sa sigurnošću kažemo da "živimo mir" jeste situacija u kojoj muslimani, katolici, pravoslavci žive jedni sa drugima, a ne jedni pored drugih. Situacija u kojoj jesmo različitih nacionalnosti i to jasno izražavamo, ne dozvoljavajući ni u jednom trenutku da ti identiteti budu zaklon i alibi za nove eskalacije nasilja. Zato mir nije samo kad prestane da se puca, za njega je potrebna hrabrost mnogo veća od ratne, i vrijeme mnogo duže od onog ratnog.

ADNAN HASANBEGOVIĆ

Roden 1973. godine u Sarajevu. Aktivist Centra za nenasilnu akciju iz Sarajeva. Pripadnik Armije BiH od 1992. – 1995. godine.

Koja je tvoja motivacija za učestvovanje u ovom projektu?

Moja motivacija proizlazi iz dugoročnog angažmana na kojem radim kao mirovni aktivist. Smatram sebe čovjekom koji treba učestvovati u ovakvim stvarima, smatram da imam potencijala i iskustva za to kao mirovni aktivist.

Upravo moja dva identiteta, mirovnjački i identitet bivšeg vojnika su u meni pokrenuli procese preispitivanja tako da često sebe pitam: Što me nagnalo da idem u rat i koliko mi je to štetilo, a koliko koristilo? Koliko mi moja uloga ratnika može pomoći da razumijem procese važne za izgradnju mira?

Jedan od aspekata zašto sam motiviran raditi na ovom projektu je i taj što sam u običnim vojnicima, koji su bili jedan kotačić u velikom točku nasilja, vidio potencijal za izgradnju mira i otvaranje prostora za shvaćanje razlike između rata i mira na ličnom i emotivnom nivou.

Neposredno poslije rata imao sam potrebu razgovarati s ljudima koji su bili s druge strane da bih razumio čitavi oblak nasilja i rata koji se između nas razvio.

Želio sam istraživati uzroke svega što nam se dogodilo na ovim prostorima, mislio sam da ću tako lakše shvatiti društvene mehanizme koji uzrokuju tako velike tragedije. I danas smatram da ljudi s različitih strana trebaju razgovarati i pokušati da se razumiju, čuju i međusobno shvate, ne bi li iznašli modele koji bi nam koristili za izgradnju odnosa na principima mira i nenasilja.

Otkud ti u ratu?

U to vrijeme ja sam živio neki mladalачki život kao većina ljudi mojih godina bez nekih velikih briga i nisam bio svjestan da ću uskoro završiti u ratu. Kako sam osjećao da se neka ratna oluja približava mom gradu, nisam sebi htio priznati da bi to moglo tako biti. Smatrao sam da ne postoji dovoljno potencijala da se tako nešto dogodi i da nitko nije dovoljno lud da ovdje pokrene rat. Ubrzo sam bio demantovan i stvari su se vrlo brzo odvijale. Ratna događanja su se od Hrvatske uskoro prenijela i na Bosnu i Hercegovinu.

U tom periodu sam prolazio kroz razne vrste kriza identiteta proizašle prije svega raspadom zemlje koju sam volio i osjećao svojom. U čitavom tom procesu koji se događao pred rat u Bosni, na neki način sam tragao za nekim novim identitetima.

Početak rata u Sarajevu 1992. dočekao me nesprennog. Bio sam jako uplašen i zbunjen, čak se nisam mogao odrediti čiji je ovo rat i kome zapravo ja pripadam.

Stvari su se brzo odvijale, počela su granatiranja, prve borbe i prvi užasi rata. Kada je Sarajevo ušlo u fazu opsade, totalnog rata, krio sam se s prijateljima iz zgrade po haustorima da se zaštitimo od granata i organizirali smo lokalne straže.

U tom prvom talasu veliki

broj mojih prijatelja otišli su van grada, u inozemstvo, a mi koji smo ostali pokušavali smo tom ratu dati neki smisao i pokušati preživjeti.

Nakon toga sam se javio na mobilizaciju. U prvi mah ne s namjerom da odem u rat nego više da ispunim svoju građansku dužnost.

Prvih nekoliko mjeseci rata proveo sam u kasarni kao kuhar. Rat se žestoko razbuktavao i došlo je do prestrukturiranja vojske i krajem ljeta završavam na prvoj liniji fronta. Kad sam došao na liniju shvatio sam da sam jako uplašen i nesiguran, shvatio sam da sam psihički i fizički nespreman za rat.

U tim prvim danima sam doživljavao jako stresne situacije, kako na prvoj liniji gdje sam ja bio, tako i u gradu koji je bio pod jakim artiljerijskim i snajperskim napadima. Vrlo brzo sam se adaptirao na tu novonastalu situaciju i stekao sam neku sigurnost, kao da je straha nestalo.

Prihvatio sam tu svoju ulogu vojnika kao nešto normalno i jedino što sam osjećao da trebam raditi.

Branio sam grad, svoj dom od nekih nacionalista koji su nas napadali. Tu slijedi period s puškom po frontovima u Sarajevu i oko Sarajeva, neki klasični vojnički život s povremenim odlascima kući na odmor.

Sjećam se da sam bio jako zabrinut jer nisam vidio nadu da bi se to moglo brzo završiti. U meni su se stalno prelamala osjećanja da li ostati tu do kraja i izdržati sva ta iskušenja ili da pokušam kao i mnogi moji poznanici da pobjegnem u inozemstvo, ali uvijek je prevladavalo da treba da ostanem. Prosto, to je bio moj grad, moja porodica je bila tu.

Sjećam se i lijepih i ružnih trenutaka iz tog perioda i svi su oni na mene ostavili dubok trag.

Nakon nekog vremena od dvije godine izgubio sam motivaciju i snagu da nastavim biti vojnik, tako da sam jedan period 1994. godine proveo na nekoj vrsti odmora jer je tada bilo i potpisano neko primirje.

Godine 1995. je ponovo buknuo žestoki rat na području grada tako da sam se vrlo brzo vratio u jedinicu i ponovo provodio dane na fron-

tu. Kraj rata sam dočekao sa srećom i olakšanjem što se rat konačno završio.

Dugo nakon rata osjećao sam psihičke posljedice, umor i neku vrstu izgubljenosti. Tražio sam novi smisao i motivaciju za život.

Posvetio sam se religiji i Bogu, počeo ići u džamiju i izučavati vjersku literaturu. Pokušao sam studirati psihologiju.

Imao sam sreću što sam vrlo brzo upoznao rad aktivista i aktivistkinja u mirovnim organizacijama tako da sam u tome našao svoj novi identitet. Aktivno sam se posvetio izgradnji mira što i danas radim.

Kako danas gledaš na svoje učestvovanje u ratu?

Sa ove distance, taj period je odredio moj život i uticao na mene i moj identitet. Osjetio sam, a osjećam i danas veliku potrebu da razumijem i shvatim to što nam se desilo na ovim prostorima. Osjećam potrebu da osvijetlim osjećanja koja su mi se tada javljala i da ih podijelim sa ljudima.

Shvatio sam da u svijetu postoji mnogo nasilja i nepravde i da je čovjek kao takav često sklon zlu, ali isto sam shvatio da nam upravo to što smo doživjeli daje mogućnost da učimo na vlastitim i tuđim greškama. Na nama je da se pokušamo suočiti sa svim tim što se desilo i da iz toga izvučemo pouke i potencijale za izgradnju mira.

Kako vidiš trajni mir na ovim prostorima i što misliš da je za njega potrebno?

Potrebno je da svi ljudi s ovih prostora preuzmu odgovornost za vlastite živote, da se suoče s onim što su radili i s onim što rade i misle i da pokušaju uočiti sve vrste nepravde i nasilja koja su se dešavala u našim društvima u prošlosti.

Afirmirajući sebe i svoje identitete trebamo pokušati iznaći načine i modele u kojima nećemo jedni drugima negirati pravo na isto i dati svima jednako prostora.

Bosna i Hercegovina je društvo koje zahtjeva konstantan proces preispitivanja svih vrsta procesa koji se događaju u nama na ličnom i društvenom nivou. Potrebna nam je država kojoj je izgradnja mira jedini pravi patriotizam.

NOVAK GRBIĆ

Rođen 1969. godine u Banjaluci. Zaposlen u Vladi Republike Srpske kao stručni savjetnik za sport invalidnih lica i portparol Republičkog sekretarijata za sport i omladinu. Pripadnik Vojske Republike Srpske od 1991 – 1993. godine.

Koja je tvoja motivacija za učestvovanje na tribinama?

Moja motivacija za učestvovanje na ovim tribinama i u ovom projektu je da pokušamo da kažemo javnosti gdje se sada nalaze ljudi koji su bili na ratištima, kako sada žive, odnosno da prezentujemo ljudima da borci s jedne, druge i treće strane žive na ivici egzistencije.

Cilj mi je da probamo sve ljude koji vode države navesti da razmišljaju u pozitivnom smjeru, a ne da šire nacionalizam. Naravno, ne treba zaboraviti neke činjenice, mi se nismo igrali žmirke, mi smo pucali jedni na druge, ali treba da uradimo sve da se to ne ponovi. Ne mislim da ne treba da zaboravimo nacionalne odrednice, mi samo treba da se s njima ne kockamo. Mislim da je ovo put da napravimo jedan iskorak ka nečemu boljem da pokušamo naginati ljude da razmišljaju pozitivno. Treba upoznati druge nacije i druge vjere da bi čovjek mogao normalno da živi na ovim prostorima, jer ako želim živjeti u ovoj državi u miru moram upoznati i prihvatiti svog komšiju.

Otkud ti u ratu?

Nakon otcepljenja Hrvatske i egzodus srpskog naroda iz Hrvatske 1991. godine, kolone izbjeglica duge preko 40 kilometara prolazile su kroz Banjaluku. Ljudi su išli pješice, u prikolicama i automobilima, bio je blagi užas to doživjeti.

Tad se u meni probudio patriotizam, htio sam učiniti da se nešto promijeni. Smatrao sam da ti ljudi apsolutno ništa nisu krivi i u rat sam ušao s ciljem da pomognem tim ljudima.

Iz početka sam bio u jedinici za podrške i dostave, a kasnije sam prešao u inženjerijske jedinice koje su obavljale razne poslove deminiranja.

Nisam puno boravio po hrvatskim ratištima, svega sam nekoliko puta bio tamo kada smo izvlačili neke vojnike i civile iz kasarne u Karlovcu. Tada sam imao prvi kontakt s pravim ratom.

Nisam imao predstavu što je rat, osim s filmova, ali kada sam prvi put osjetio granate shvatio sam da to nije šala i da se ozbiljne stvari dešavaju. Nisam se nikako mogao naći u svemu tome, čak nisam volio ni pušku.

Prviše sam bio opterećen svim događanjima i jednostavno mi je u jednom trenutku došlo do zasićenja i pomislio sam da ne mogu više. Poslan sam u sportsku četu gdje sam igrao fudbal u banjalučkom Borcu. Čak sam otišao u Srbiju i mjesec dana sam u Kragujevcu igrao fudbal. Međutim, nisam se mogao adaptirati jer sam znao da se ovdje ratuje i da mi prijatelji ginu.

Najbolniji trenutak mi je bio kad je umrlo 12 beba u banjalučkoj bolnici jer je bilo onemogućeno da im se dostavi kisik. I danas se pitam zašto su te bebe stradale, što su te bebe bile krive?

Poslije toga se dešava koridor i proboj prema Srbiji jer smo ovdje bili zatvoreni, bili smo u okruženju sa svih strana. Tada nisam puno razmišljao o drugim vojskama, tada su ti vojnici za mene bili neprijatelji. Probili smo koridor, cilj nam je bio samo da dodemo do Bijeljine i do Srbije i da pokušamo da dobavimo lijekove i hranu.

Opet mi je došlo do zasićenja i napravio sam pauzu, nedugo nakon toga mi je poginuo kolega s kojim

sam dugo igrao fudbal i tada sam opet otišao da se prijavim u vojsku. Nisam mogao podnijeti da mi prijatelji ginu, a da ja nisam na ratištu.

Nakon toga sam sa svojom inženjerijskom jedinicom poslan u Doboj, a poslije toga u Orašje. Nisam bio na liniji nego u obezbjeđenju komande. Na liniji kod Orašja sam se zapitao o samom smislu rata, bio sam jako zbunjen. Sjećam se, dovikivali smo se s Hrvatima, odlazili smo na kafe mi kod njih i oni kod nas. Bila je to prava budalaština. Jednom prilikom sam došao kući

na odmor i tada su kroz Banjaluku prolazili autobusi puni hrvatskih vojnika i zbilja mi ništa više nije bilo jasno.

Poslije smo bili na nekim brdima iznad Dervente gdje smo čistili područje od mina za mladu vojsku koja je trebala da dode. Nije bilo ratnih dejstava pa sam pomagao deminerima skidati mine. Nisam dobro poznavao eksplozivne naprave i desilo mi se da budem ranjen. Eksplozivna naprava mi se aktivirala u ruci i ostao sam bez šake.

Poslije toga je rat za mene bio završen.

Kako sada gledaš na sve to?

Volim reći da sam svojom greškom ušao u rat i da sam svojom greškom ostao bez ruke.

Na početku, kad sam ulazio u rat nisam smatrao da je to greška. Vidim da smo najviše izigrani mi Srbi i Hrvati, baš su se poigrali s nama. Mislim da bi bilo bolje da smo dobre komšije nego da nas opet trpaju u isti lonac jer smo mi takvo podneblje gdje nas je lako nahuškati jedne na druge da dode do eskalacije nasilja.

Osjećam se izigrano jer ne mogu prihvatiti činjenicu da sam bio agresor, a tako me se percipira u Federaciji.

Boračka populacija je na najnižoj margini, potpuno zapostavljeni i zanemareni, to me najviše boli i najviše nervira.

Kako vidiš trajni mir na ovim prostorima i što misliš da je za njega potrebno?

Po mom mišljenju može se doći do trajnog mira ako ljudi budu razmišljali u pozitivnom smjeru. Ne bi nam trebao biti cilj prebacivanje odgovornosti za rat s jedne na drugu stranu. To nam sigurno neće donijeti trajni mir.

Treba da svi prihvatimo činjenicu da ovo nije bila agresija, ovo je bio nacionalni rat, vjerski rat i građanski rat, tek tada možemo pričati o trajnom miru.

Ja se nikome ne moram izvinjavati što sam branio svoje.

Prihvatam odgovornost što sam bio u cijelom tom ludilu, u cijelom tom nacionalnom mehanizmu koji je sve pokretao. Ja

sam bio u tom kotaču kod Srba, a isti je kotač postojao i kod Hrvata i kod Bošnjaka. Često sebi postavljam pitanje što bi bilo da smo svi mi odbili da ulazimo u rat.

Potrebno je da sjednemo jedni s drugima i da kroz zdravu priču dođemo do nekih rješenja koja neće biti na uštrb nikoga.

Potrebno je da dodemo na jednu ljudsku dimenziju, da upoznamo jedni druge i samim time razgradimo neke predrasude koje su dolazile preko medija i drugih izvora. Moramo pričati na zdravim ljudskim osnovama.

Vještački mir je napravljen, treba ga pretvoriti u stvarni mir da nam se opet nešto ne desi, a sigurno sve što je vještačko ima svoj rok trajanja i ono se kad tad kviri.

Potrebno je da svatko za sebe prihvati da je odgovoran po tom i tom pitanju u sadašnjosti, ali sigurno treba prihvatiti odgovornost i za budućnost da nam se opet za 50 godina ne dogodi rat. Trebamo sada napraviti fine temelje za nadogradnju, a daljnja nadogradnja je prirodni ili stvarni mir.

ROMEO ZELENIKA

Rođen 1972. godine u Mostaru. Diplomirani pravnik i student poslijediplomskog studija međunarodnog kaznenog prava na Pravnom fakultetu u Mostaru. Zaposlen u Auto-moto klubu Mostar na poslovima tajnika. Pripadnik Hrvatskog Vijeća Obrane od 1991. do 1994. godine.

Koja je tvoja motivacija za učestvovanje na tribinama?

Odmah sam se odazvao pozivu za sudjelovanje na tribinama iz razloga što sam kao aktivni sudionik Domovinskog rata u Hrvatskom Vijeću Obrane, htio podijeliti svoja ratna iskustva, događaje i doživljaje s pripadnicima ostalih vojnih formacija u BiH. Sudjelovao sam u oba rata u ratu protiv srpskih formacija i u ratu protiv Armije BiH, vukla me želja da popričam normalno i otvoreno sa ljudima koji su, pucali na mene ili sam ja na njih pucao. Sam ovaj projekt je za mene jedna dobra stvar kojih je trebalo biti više i koje su trebale ranije krenuti, odmah nakon završetka ratnih sukoba sa osnovnom idejom kako ka trajnom miru. Svojim sudjelovanjem na ovim tribinama smatram da doprinosim trajnom miru u Bosni i Hercegovini i želim osigurati normalnu budućnost svojoj djeci, da moja djeca jednog dana ne budu ratovala protiv djece ovih ljudi koji sa mnom sudjeluju na tribinama.

Isto tako motivacija mi je bila da

kroz svoju ispovijest ja kažem sva svoja osjećanja kroz taj rat i suočim se s tim ratom kroz jednu određenu prizmu. Želim vidjeti imam li i ja neke odgovornosti u tom ratu, jesam li mogao neke stvari možda drugačije uraditi i da li me netko iskoristio u tom ratu.

Otkud ti u ratu?

Za mene je rat počeo mnogo ranije od travnja 1992. godine kada se zvanično vodi da je počeo rat u Bosni i Hercegovini. Za moju obitelj rat je počeo u veljači 1991. kada su određeni pripadnici SDS-a i Sužbe državne bezbjednosti pokušali atentat na mog oca. Poslije toga smo pobjegli iz istočne strane Mostara gdje smo tada živjeli, u zapadni Mostar. Ja ponekad u šali kažem da sam bio prvi izbjeglica u Bosni i Hercegovini.

Sva događanja u Hrvatskoj su se reflektirala na mene kao Hrvata iz Hercegovine.

U lipnju 1991. mi se počinjemo naoružavati i vršimo određene pripreme za rat koji je neminovan. Uključujem se u formiranje Kriznog štaba grada Mostara i prve vojne formacije na našem području. Odlazim na obuku Zbora Narodne Garde u Baško polje gdje se pripremam za nadolazeća događanja. Volim reći da me rat nije iznenadio, ja sam ušao spreman u rat za razliku od nekih mojih prijatelja koji su se do zadnjeg dana nadali da do toga neće doći.

Dolaskom srpsko-crnogorskih rezervista u rujnu 1991. godine na mostarsko područje i napad na hercegovačko selo Ravno, za mene počinje onaj klasični vid rata, prva pucaanja i prve akcije.

U rat sam ušao dragovoljno, bio sam ponesen i zanesen hrvatskim nacionalnim pitanjem. Vjerovao sam da će nakon tog rata dio Hercegovine u kojem živim biti dio Hrvatske. To mi je tada bilo važno jer su nam naše idejne vođe govorili da nam je to jedini izlaz. Granicu koja je uspostavljena između BiH i Hrvatske nisam uopće osjećao kao granicu jer sam išao u Hrvatsku i dovezio oružje koje smo dobivali od Zbora Narodne Garde i tako pripremali vojsku za rat.

Kad su rezervisti JNA okružili Mostar, mi smo zauzeli dvije kote i na taj način spasili grad da ne padne potpuno u ruke rezervista. Ko zna kakva bi tada bila sudbina svih gra-

dana Mostara.

Osjećao sam se ponosno što branim svoj narod, svoj grad i svoj dom gdje živim. Granate su padale, ratovali smo i sredinom juna 1992. HVO je oslobodio Mostar. U tim postrojbama HVO-a su osim Hrvata bili još Bošnjaci i Srbi koji su ostali lojalni HVO-u.

Poslije toga je nastupilo stanje relativnog mira, nije bilo bliskih oružanih sukoba, mada su granate i dalje padale. Kada bih ostvario neke kontakte, zanimao sam se za prijatelje i poznanike koji su bili Srbi i otišli sa srpskom vojskom. Zanimalo me što je s njima, jesu li živi.

U veljači 1993. sva događanja u srednjoj Bosni između Armije BiH i HVO-a reflektirala su se i na Hercegovinu, mada sam ja smatrao da do tog rata ne smije doći. Netko je po svemu sudeći s obje strane drugačije razmišljao tako da je u svibnju došlo do sukoba između Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog Vijeća Obrane.

Mene je taj rat prvenstveno iznenadio, iznenadila me jačina kojom je krenuo. Sve se izdogađalo jako brzo.

Bilo je jako specifično i zbunjujuće. Bilo je Bošnjaka koji su i dalje bili u HVO-u i jednostavno nisi znao kako se odnositi prema tim ljudima. Mislio sam brzo će to stati, nekako ćemo se dogovoriti, ali onda je na prvoj crti protiv Bošnjaka ranjen moj brat kome je tada bilo 17 godina. To me nekako presjeklo, počeo sam ozbiljno doživljavati taj rat.

Sam završetak rata jedva sam dočekao. Kada je potpisan Washingtonski sporazum nisam imao nikakva osjećanja. Nisam znao kakva nam budućnost slijedi, samo mi je bilo važno da se prestane pucati.

Neposredno nakon uspostave mira bili su slabi kontakti između istočne i zapadne strane Mostara. Budući da je na istočnoj strani bilo slabo hrane, osjećao sam potrebu da nekim prijateljima s kojima sam odrastao pomognem. Jednom sam svom prijatelju Bošnjaku poklonio farmerke jer mi je rekao da nije imao što obući nakon uniforme.

Ti neki detalji su se reflektirali na mene i shvatio sam kolika je rat besmislica. Nakon završetka rata samo sam se želio izvući iz svega i skinuti uniformu. Kad sam shvatio koliko je ljudi poginulo sa svih strana, koliko je bilo civilnih

▶ žrtava, sve mi je splasnulo u životu.

Nakon studenog 1994. godine, nekako sam se vratio zbilji i normali, skinuo sam maskirnu uniformu i počeo raditi u Carinskoj službi. Kroz rad na carini bio sam poslan na neke terene gdje su se osnivali carinski punktovi u gradovima kao Kupres, Mrkonjić Grad i Glamoč. Opet sam bio indirektno uključen u ratna događanja, ali sada kao dio jedne civilne institucije i nisam nosio oružje, mada se i tada ratni vihor reflektirao na moj život.

Kako sada gledaš na sve to?

Mislim da je rat jedna velika besmislica, glupost koja čovjeka samo može fizički ozlijediti, psihički sigurno jer svakod od učesnika rata ima neke psihičke traume koje se prije ili kasnije reflektiraju.

S moje točke gledišta, rat je najgore što se može dogoditi bilo narodu, bilo pojedincu i ne samo rat nego bilo kakvo nasilje.

Mislim da je dijalog osnovna stvar s kojom ljudi trebaju nastupiti, bilo političari bilo mi obični, mali ljudi.

Vjerovatno da do ovih sukoba u Bosni i Hercegovini ne bi došlo da

su tadašnji političari bili manji megalomani i da su pokušali dijalogom, na taj način se sve moglo lakše i drugačije riješiti.

Za sebe volim reći da imam dvadeset godina, a ne trideset jer sam deset izgubio nigdje. Jedina svijetla stvar u tih deset godina mi je što sam se oženio i dobio dijete. Sad uopće više ne gledam ideale koje sam imao kad sam krenuo u rat jer sam ih sve prekrizio. Shvatio sam da od ideologije i politike nema ništa da sve moram i mogu napraviti sam.

Kako vidiš trajni mir na ovim prostorima i što misliš da je za njega potrebno?

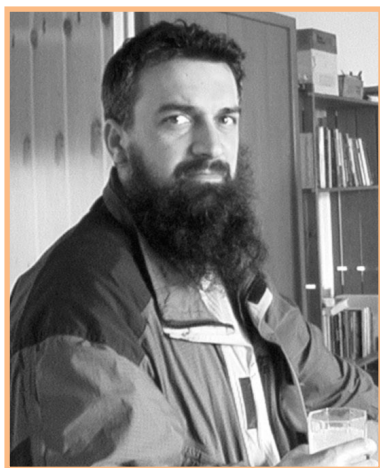
Samo naše sudjelovanje na ovim tribinama je jedan iskorak ka trajnom miru. Ja mislim da svi mi u Bosni i Hercegovini kojima je stalo i koji mislimo živjeti zajedno, treba da se okrenemo međusobnom dijalogu i da damo svoj doprinos trajnom miru.

Moj doprinos tom trajnom miru je da kroz posao koji budem radio ne širim ratnohuškački govor nego da pomognem u sagledavanju činjenica ne bježeći od onoga što je bilo i zašto je bilo, ali isto tako da prihva-

tim svoje odgovornost za taj rat, a tek onda razmišljam o odgovornosti drugih. Na taj način želim osigurati mir svojoj djeci i naraštaju koji dolazi iza mene.

Ja ću svoje dijete odgajati kao Hrvata, ali isto tako ću ga odgajati da poštuje ostale ljude, a isto to tražim i od drugih da tako odgajaju svoju djecu. U tome nam je svakako potrebna i potpora državnih i školskih institucija.

Ja se slobodno krećem po svakom dijelu BiH. Isto tako želim da se svaki drugi građanin bez obzira je li bio u ratu ili nije, slobodno osjeća gdje god dode. Svi mi, a ne samo političari i evropske institucije trebamo davati svoj doprinos izgradnji trajnog mira na ovim prostorima. Moramo raditi na ukidanju granica, moramo poštovati vjeru i običaje, svoje i tude. Trebamo gledati da se što više približimo Evropi. U Evropi ljude ne brine previše jesli li Hrvat, Bošnjak, Srbin ili Arapin, ali svakom radi i ima osigurana egzistencijalna pitanja. Što mi budemo više radili i imali više posla, manje ćemo sjediti i razmišljati o nekim lošim stvarima.

NERMIN KARAČIĆ

Roden 1970. godine u Sarajevu. Bio je pripadnik Armije Bosne i Hercegovine od marta 1992. do aprila 1993. Od aprila 1993. – 1995. godine pripadnik specijalnih jedinica MUP-a. Trenutno radi u ugostiteljstvu.

Koja je tvoja motivacija za učestvovanje na tribinama?

Moja motivacija za učestvovanje na tribinama je prvenstveno da dam svoj skromni doprinos u pomoći izgradnje našeg društva. Želim otvoreno razgovarati o svim dešavanjima koja su bila u Bosni i Hercegovini zbog suočavanja sa svim tim stvarima i preuzimanja kako vlastite odgovornosti, tako i odgovornosti kolektiva i grupa za rat koji nas je svih zadesio.

Upoznat sam s radom i misijom Centar za nenasilnu akciju i na ovaj način podržavam rad na izgradnji mira u regiji.

Otkud ti u ratu?

Rat me zatekao u mom Sarajevu i smatrao sam se odgovornim da uzmem oružje i branim svoj grad.

Ratna psihoza se osjećala u tom predratnom periodu, osjećao sam to među svojom rajom, među svojim prijateljima. U početku sam mogući početak rata uzimao s nevjericom, smatrao sam da se to ne može nama desiti. S nevjericom smo gledali televizijski program i

čudili smo se dešavanjima u Bijeljini, Višegradu i Foči.

Početkom aprila ta su se dešavanja prenijela iz nekih djelova Bosne i Hercegovine i ovdje u Sarajevu. Prvi put sam postao svjestan svega što se oko mene događa kada sam vidio zapaljene tramvaje na Skenderiji i kada sam razgovarao s nekim ljudima koji su bili direktni svjedoci tih događaja.

Iz dana u dan je grad bio granatiran i bivali smo sve svjesniji da smo opkoljeni i da iz njega ne možemo izaći.

Prva ratna dejstva u kojima sam ja sudjelovao su bila sredinom mjeseca maja 1992. godine, a zatim sam krajem istog mjeseca prvi put ranjen.

Tada sam se prvi put suočio sa ličnim strahovima, ne toliko da bih ja mogao izgubiti glavu, već više kako bih se ponio kada bih se našao licem u lice s protivničkim vojnikom. Nisam mogao zamisliti što bi taj neko trebao meni uraditi da bih ga ja mogao svjesno, direktno ubiti.

Emotivno sam prolazio kroz razna stanja srdžbe, straha i iskreno sam se nadao da će se sve to brzo završiti. Konstantno me prožimao osjećaj da ćemo pobijediti i otjerati "one s brda". Mislio sam da smo mi u pravu i da pravda mora pobijediti.

Sjećam se, tješio sam ljude oko sebe koji su upadali u depresivna stanja jer sam mislio da će brzo doći kraj cijelom tom ludilu.

Teško su mi pala prva suočenja sa smrću.

Bio sam jako svjestan da bi neko od mojih prijatelja mogao poginuti, a kada se to dogodilo i kada je poginuo moj prijatelj Slaven bio sam tužan i ljut. Međutim, u cijelom tom ratnom vihoru nisam imao vremena o tome razmišljati jer je pogibija bila nešto normalno i svi smo čekali svoj red.

U decembru 1992. godine našao sam se u situaciji prsa u prsa s protivničkim vojnicima gdje sam razmišljao da ću od tog trenutka pa za narednih deset minuta sigurno biti mrtav. Onda sam rekao sam sebi: "Oдох što skuplje prodati svoju kožu", i nastavio sam se boriti. Jedini je Bog bio taj kojeg sam istinski molio za pomoć i On mi je pomogao.

Tada sam bio ranjen i slomljena mi je butna kost na 13 mjesta, ali ostao sam živ.

To se dogodilo u jutarnjim satima, a u toku čitavog dana sam prebacivan iz jedne kuće koju sruše granate u drugu koju opet granate sruše i vidio sam mnogo mrtvih ljudi. Tek sam navečer prebačen u bolnicu. Svi moji drugovi su tada bili ranjeni, ali srećom, niko nije poginuo.

Poslije ozdravljenja sam prešao u specijalne jedinice MUP-a gdje sam isto tako bio izložen ratnim dejstvima.

Negdje pred kraj rata sam se demobilisao, što je trajalo veoma kratko jer nisam mogao podnijeti da hodam kao civil tako da sam se ponovo angažirao kao pripadnik Armije Bosne i Hercegovine. Tako sam dočekao kraj rata.

Nakon toga je došlo do potpisivanja Dejtonskog sporazuma koji nam je donio neki mir koji ja nisam želio na takav način. Previše je

krvi bilo proliveno dok je došlo do njega. Smatram da je do mira trebalo doći mnogo ranije. Ne sviđa mi se političko rješenje, ali živim s tim, moram živjeti s tim.

Kada su bombardirani srpski položaji, ja sam bio sretan jer sam tu negdje vidio kraj rata.

Kako sada gledaš na sva ta događanja?

Mislim da je rat bio smišljen i da je bio kontroliran iz nekih centara gdje se dogovarala podjela Bosne i Hercegovine na veliku Srbiju i veliku Hrvatsku. Mislim da za one koji su to smislili nije išlo tokom koji su željeli jer ipak, svidalo se to nekom ili ne, Bosna i Hercegovina je cjelovita država sastavljena od dva entiteta.

Bez obzira na to, ja imam neke odgovornosti po pitanju eskalacije nasilja.

Kada sam se u martu 1992. godine pojavio na nekim bošnjačkim barikadama i zaustavljao i kontrolirao neke Srbe, sigurno sam doprinio njihovom strahu i osjećaju ugroženosti.

Kao čovjek sam vjerski orijentiran i znam da vjera ne dozvoljava nikakve zločine ili nepravdu bilo koje vrste. Vjera nam zabranjuje ubijanje žena, djece i ljudi koji nisu u svojstvu vojnika. Toga je vjerovatno bilo i na strani Bošnjaka, ne bih govorio u kojem omjeru u odnosu na druge, ali mi je dužnost kao vjernika i kao čovjeka da osuđim te zločine.

Koje je tvoje mišljenje, kako ka trajnom miru na ovim prostorima i što je za njega potrebno?

I prije rata i u toku samog rata, ja sam živio sa Srbima i sa Hrvatima i ono što je činjenica da su sada prisutni i oni s kojima sam ratovao. Postoji mogućnost ili da se bijem s onima s kojima sam se bio ili da sjednemo i da vidimo kako nam je dalje zajedno živjeti.

Jednan od osnovnih preduvjeta za trajni mir na ovim prostorima je da svi negdje preuzmu odgovornost za prošlost i za sadašnjost. Ne na način da bismo zaboravili, odnosno zatrpali prošlost, nego da bismo preuzeli odgovornost za rat i otvoreno razgovarali o tim stvarima i tako otvorili put za mirniju budućnost.

DUŠAN ŠHOVAC

Roden 1951. godine u Sarajevu. Magistar socioloških nauka. Trenutno nezaposlen. Jedan od osnivača Udruge građana Demokratska inicijativa Sarajevskih Srba. Obavlja funkciju direktora Biroa za ljudska prava.

Koja je vaša motivacija za učestvovanje na tribinama?

Tribine su mi pružile mogućnost da iz iskustva onoga što sam neposredno doživio i iskustva drugih učesnika tragičnih sukoba na ovim prostorima, osvijetlim na novi način te događaje uz pomoć iskrenih i odgovornih aktera onoga što je najteži dio ovih događanja, a to je spajanje čovjeka s oružjem i suprotstavljanje drugim ljudima.

Želja mi je da se ovim tribinama zajedno suprotstavimo već formiranim stereotipovima o smislu rata i učesnicima s raznih strana.

Nadam se da će ove tribine i drugi nastupi, biti podsticaj za dijalog između svih strana.

Otkud vi u ratu?

Osjetivši da se u gradu Sarajevu vrše pripreme za ratni sukob, od zveckanja riječima mržnje do zveckanja oružjem, u martu-aprilu 1992. godine zajedno sa predstavnicima opozicijskih političkih stranaka u tom vremenu i

sa uvažanim građanima, pokušali smo se suprotstaviti mržnji i ratu kroz mirovne aktivnosti i rad u Crvenom krstu.

To sam radio do septembra 1992. kada sam mobilisan u Vojску Republike Srpske.

Iste noći kada sam mobilisan, noć sam proveo u nepoznatom stanu na Aerodromskom naselju. Ujutro sam odmah poslan na liniju kao običan borac iako sam imao čin rezervnog kapetana JNA.

Bilo me je strah kada su mi rekli da je prije nekoliko dana, na istom mjestu u razrušenom hodniku stambene zgrade, poginula dva srpska vojnika. Nije mi bilo jasno kakav je to rat kad ne postoji ni minimum zaštite čovjeka koji je na liniji, a nije bilo nikakvih utvrđenja u vojničkom smislu.

Tada sam shvatio da je to rat u kome se ne čuvaju ni ljudi ni teritorija.

Tražio sam da se utvrdimo i obezbjedimo i najveći dio vremena sam, te prve godine, radio na inženjerskom utvrđivanju linija.

Jednog dana su nam javili da je ubijena jedna baka snajperom. Jedan moj drugar i ja išli smo da uzmemo njeno tijelo s ulice da je sahranimo. Dok smo vukli njeno tijelo prema zgradi, isti snajperist gadao je njenu mrtvu glavu.

Vidio sam da na obje strane ima ljudi kojima je stalo da ubiju bilo što što je živo.

Godine 1993. dobio sam prekomandu na Golo brdo, na planini Igman. Tamo sam našao borce RS-a kako od položaja do položaja idu "ko fol" sakriveni iza deka, boriča i bukvića. Tu sam opet radio na inženjerskom utvrđivanju i doživio sam da bošnjački snajperisti pucaju i ubijaju srpske borce dok prave rov da bi se zaštitili.

Pošto smo bili jako blizu, glasno sam molio Bošnjake da ne pucaju na one koji na njih ne pucaju.

Uspostavili smo neko razumijevanje tako da poslije toga na toj liniji nije bilo ni mrtvih ni ranjenih ni s jedne strane.

Pred Dejtonski sporazum, bili smo "pokusni kunići" međunarodne zajednice gdje su pokazali da mogu pogoditi sa 10 granata izme-

đu dva rova, a da ne pogode rovo-ve u kojima su bili ljudi.

Jasno mi je što su vojnici međunarodne zajednice gadali mene, a što su gadali Aleju bijelog luka na Ilidži i moju majku, nije mi jasno ni danas.

U rat sam ušao da branim svoj dom, svoj zavičaj. Na moj dom, na moj zavičaj su izvršena dva velika napada od strane Armije BiH u aprilu i maju 1992. godine.

Ja nisam učestvovao u napadima na opkoljeno Sarajevo, ja sam samo branio opkoljeno Srpsko Sarajevo koje je isto tako bilo u obruču sa svih strana i postojao je samo mali izlaz preko Vogošće.

Moje učešće u ratu nije vezano za podršku nijednoj velikoj ideji, ja sam samo učestvovao u "zavičajnom ratu".

Kako danas gledate na to?

U januaru 1996. godine sam dolaskom u, još opkoljeno Sarajevo, zajedno sa desetak Srba želio pokazati da nisam učinio ništa zbog čega bih se stidio, moralno odgovarao ili imao moralnu odgovornost ili da sam učinio kazneno djelo. Ostavši da živim u gradu koji je moj zavičaj, pokazao sam da se nisam borio niti podržavao ideju o novom "sve-srpskom zavičaju" – Republici Srpskoj. Ne osjećam se kao agresor jer nisam išao da osvajam ni ljude ni teritorije. Osuđujem sve zločine koje je učinio bilo tko, ali se borim protiv stereotipa, brojčanog grubog izražavanja i vezivanja zločina za cjelokupni narod. Kao da je Bosna pijaca pa se takmičimo ko da više, a ko manje kad je riječ o zločinima. Kad je riječ o dobru, malo je onih koji nude manje ili više. Ako me netko hoće osuditi zato što sam sudjelovao u "zavičajnom ratu", spreman sam zato odgovarati.

Nisam bio dio, niti mali dio agresije na BiH kao državu, nego sam dio onih koji su branili ono što je najsvetije, a to je svoj život, život svoje porodice, svoje ognjište, svoj zavičaj.

Većina vojnika Armije RS u BiH, branila je svoj zavičaj, a dio drugih su učestvovali u nečemu što ima elemente agresije, građanskog rata, bratoubilačkog rata, vjerskog rata i na kraju pljačke.

To isto važi i za pripadnike

drugih komponenti i bošnjačke i hrvatske strane.

Danas vidim da je najveći broj vojnika bio sredstvo za proizvodnju novih nacionalnih bogataša koji se mnogo bolje razumiju i surađuju s drugim nacionalnim bogatašima.

Kad se pomene Srebrenica, žalost nosimo tu kolektivnu odgovornost za sve to što se dešavalo u Srebrenici, Krajini i Sarajevu, a pojedinci su radili u naše ime i za svoje interese.

Svi ti veliki zločini su se začeli na početku spirale smrti gdje bi Bošnjaci ubili malo Srba, a onda Srbi malo više Bošnjaka, pa Bošnjaci malo više Srba da bi se na kraju sa srpske strane dogodila Srebrenica.

Treba Srebrenicu pamtiti kao opomenu svima, trebamo se boriti protiv riječi mržnje koje su prva stepenica u ovim spiralama smrti.

Kako vidite trajni mir na ovim prostorima i što mislite da je za njega potrebno?

Bilo bi lijepo kad bi i u snovima pojedinaca i naroda bilo trajnog mira. Nemir, nesigurnost i strah stanuje na ovim prostorima i stanovat će još dugo.

Strah i bojazan da nam se ne vrati i ne dogodi ono ružno i tragično što nam se događalo zadnjih desetak godina, temeljno određuje pojedinca i narode.

Taj strah treba svim sredstvima razbijati i razvijati povjerenje među narodima, ali ne zaboravljati ono što se desilo i ne ostavljati van domašaja pravde sve one koji su idejni tvorci i izvršioci zločina, ali govoriti o onima koji su u sebi nosili i pokazivali dobro.

Isto tako svi narodi moraju naučiti i prihvatiti istinu da su i njihovi ponekad činili zločine i doprinijeli da i njima bude teško.

I na kraju, ne tražim ni od koga da ne bude Bošnjak, Hrvat ili Srbin koji voli svoje, a tražim od svijeta da ostave malo prihvaćanja, razumijevanja i ljubavi za druge.

Učesnici tribina, bivši borci, publika i javni mediji u oba entiteta pokazali su da postoji mnogo više prihvaćanja, razumijevanja i ljubavi prema drugima nego što to prikazuju "zadužene i preplaćene" vode naroda.

Riječ moderatorica...

Dugo poznajem mlade ljude iz CNA. Znam i šta rade i koliko dugo i koliko je drugih mladih ljudi izašlo iz njihovih radionica nenasilja i mirovnih inicijativa.

Prihvatila sam da budem dio ovog projekta i da moderiram tribinu u Zenici.

Zašto sam prihvatila? Za mene se nije postavljalo to pitanje. Ja sam samo osjećala kako je meni mjesto u ovom projektu i kako ja pripadam velikoj porodici ljudi koji rade da bude mir. Ljubav i mir.

Zašto sam na ovoj tribini treba reći. Zato što mi rat, nažalost, nije nepoznat. Zato što još uvijek živim ovdje gdje jedna ulica dijeli dva naroda, zato što postoje dvije škole i dva vrtića i dva doma zdravlja... i zato što ja to ne mogu podnositi.

Zato što o ovom o čemu su govorili u Zenici Novak, Adnan, Nermin i Romeo u mojoj lokalnoj zajednici bivši ratnici mogu samo govo-

riti u najužem krugu sa prijateljem, da niko ne čuje, da ne čuju oni koji u klupama vlasti još nisu odlučili da i o ovom treba govoriti.

Na tribini sam zato što su sa mnom ovi mladi ljudi podijelili svoje istine, što sam ih slušala, družila se sa njima dva dana. Zato što mi je dragocjeno njihovo iskustvo. Zato što je hrabro ovo što su uradili. Hrabrije nego njihovo učešće u ratu, zato što su progovorili o tome kako raditi na trajnom miru.

Zašto sam na tribini?

Hoće li ova tribina otvoriti pitanje moje odgovornosti u ratu i hoću li ovo pitanje moći postaviti u mojoj zajednici, sa sličnima meni progovoriti o našim odgovornostima u ratu.

Hoću li dobiti odgovor na pitanje jesam li odgovorna, kad ću početi bivati odgovorna, da mi se ne dogodi još jedan rat i da opet ne postavljam sebi pitanja odgovornosti

i jesam li mogla drukčije.

Iza mene je rat. I ne mogu to sad mijenjati. Šta mogu? Mogu početi bivati odgovorna. Ovo je trenutak moje odgovornosti. Ova tribina. Moje učešće u miru, moja mirovna akcija. Ako ništa znat ću da nisam čekala da drugi u moje ime rješavaju moje dileme. Ako ništa vjerujem da neki Adnan, Novak, Romeo, Nermin mogu otvoriti oči u mojoj ulici i od ulice koja dijeli napraviti samo ulicu.

San?

Neka je. Ja u njega vjerujem. I sasvim je moguće. Ako ništa mogu odgovoriti na pitanje šta ti radiš, sad i ovdje u Zenici, Jasminka, da mir dobije svoj lik. Ja sam ovdje. Na tribini sa ostalim Zeničanima i Zeničankama, slušam ratnike i slušam ove ljude kako govore o sebi i svojim iskustvima i postavljaju pitanja, i mislim kako u ovoj zemlji nas ima mnogo koji hoćemo svoju priču izgovoriti da se zna. Jer mir ima šansu.

**Jasminka Drino-Kirlić,
Gornji Vakuf/Uskoplje
moderatorica tribine u Zenici**

Motivacija da prihvatim ulogu moderatora tribine "Četiri pogleda" u Banjaluci bila je dvostruka: lična i profesionalna.

Živeći četiri godine u zoni u kojoj se odvijao sukob, i sama sam bila svjedok ratnih događanja u bivšoj Jugoslaviji, koji su bitno promijenili život moje porodice i uticali na moja razmišljanja o "onima s druge strane" – bivšim susjedima, prijateljima i zemljacima.

Trebalo je mnogo vremena da se suočim sa vlastitim predrasudama, proučim korijene njihovog nastanka i mnogo pokušaja i truda da ih razbijem. Uspjela sam, preispitivanjem vjerodostojnosti informacija, koje su obično bile jednostrane i obojene mržnjom, preispitivanjem vlastitih zapažanja i zahvaljujući direktnom kontaktu sa "drugima".

Željela sam čuti priče učesnika rata koji su bili na suprotnim stranama u Bosni i Hercegovini i pokušati razumjeti njihove razloge za učestvovanje u ratu.

Takode sam željela saznati kava su bila njihova osjećanja, kako su poimali sebe i svijet oko sebe tokom rata.

Već dvije godine radim u nevladinom udruženju građana "Nansen dijalog centar" u Banjaluci, koje se

bavi promocijom interetničkog dijaloga i djeluje sa ciljem izgradnje, podsticanja i otvaranja demokratskih procesa i izgradnje civilnog društva obezbjeđujući prihvatanje svih etničkih grupa kao ravnopravnih u procesu izgradnje civilnog društva.

To je bio razlog više da učestvujem i podržim projekat kolegica i kolega iz Centra za nenasilnu akciju, kako bismo zajednički radili na otvaranju procesa razumijevanja različitih strana u sukobu i naglašavanju potrebe nenasilnog rješavanja sukoba na ovim prostorima.

Tribina u Banjaluci je imala veliki značaj, otvaranjem prostora za lične priče bivših ratnika i iniciranjem procesa preispitivanja ratova, kao i lične, odnosno društvene odgovornosti za njihovo pokretanje.

Komunikacija sa učesnicima tribine, koja se odvijala prije i za vrijeme tribine je bila izvanredna, uz osjećaj međusobnog povjerenja, prijateljstva i saradnje potrebne za realizaciju ovog projekta.

Učesnici tribine su pažljivo pratili izlaganja svojih kolega, nadopu-

njavali jedni druge i time stvarali dobru dinamiku tokom tribine.

Publika je pozitivno reagovala na priče učesnika, razumijevanjem i izražavanjem podrške, bez provokativnih pitanja i osuđivanja.

Vrlo je važna poruka koju su učesnici prenijeli publici i isticanje potrebe da se nastavi sa ovakvim pričama, kao jednog od puteva ka trajnom miru.

Bitan aspekt tribine je i pogled ka budućnosti, u kojem su učesnici opisivali svoje viđenje Bosne i Hercegovine i sebe kao "borce u miru", kako je rekao jedan od učesnika.

Kraj tribine je obilježen spontanom aplauzom publike, kojim se pokazalo da ovakve priče treba češće pričati u javnosti. U tome će biti neophodna svesrdna podrška društva, koje je uspavano u sveopštoj apatiji i koje treba konstantno poticati na djelovanje u cilju uspostavljanja održivog mira.

**Dragana Šarengaća, koordinator
programa NDC Banjaluka
moderator tribine "Četiri pogleda"
u Banjaluci**

Tribina u Zenici, održana 15. marta 2003.

Prva tribina "Četiri pogleda – Ja u ratu; kako ka trajnom miru?" održana je u Zenici, u Domu penzionera. Imali smo pomalo tremu s obzirom da nam je to bila prva tribina u Bosni i Hercegovini. Pitali smo se da li će ljudi uopšte doći; vejavao je snijeg, a i tema je bolna.

No, kako se početak tribine približavao, sve je više ljudi pristizalo što je nadmašilo naša očekivanja.

Učesnici su bili Adnan Hasanbegović, Novak Grbić, Romeo Zelenika i Nermin Karačić. Moderatorica tribine bila je Jasminka Drino-Kirlić.

Najviše je bilo mladih ljudi, ali

vrlo malo onih koji su direktno učestvovali u ratu i bili na ratištima, a čiji smo dolazak očekivali. Međutim, svi su više-manje, kako se čulo iz pitanja i razmišljanja koja su uslijedila nakon prvog dijela tribine, imali teška iskustva rata koji i dalje utiče na njihove živote. To je davalo tribini određenu težinu i time se otvorio prostor, u interakciji učesnika i publike, da publika pita, iznese i svoje viđenje rata i situacije koja sada vlada u BiH, ali i da podijeli svoja osjećanja boli, straha, gubitka. Bilo je puno različitih emocija. Bez obzira s koje strane, i iz kog konteksta dolazili, ljudi su pokazali da rat ima lice patnje, ili kako je već jedan posjetilac rekao, otvorivši time prostor za pitanja publike, "puno je krvi proliveno".

Pitanja su bila raznolika; odnosno su se na lične doživljaje učesnika tribine, njihove stavove, iskustva. Osim toga, čula su se različita razmišljanja pojedinaca/nki iz publike, različite životne priče, koliko se već mogu ispričati u nekoliko minuta.

od prošlosti **JA U RATU** ka budućnosti **KAKO KA TRAJNOM MIRU** **četiri pogleda**

gosti tribine su učesnici rata u BiH
ADNAN HASANBEGOVIĆ iz Sarajeva
NOVAK GRBIĆ iz Banja Luke
NERMIN KARAČIĆ iz Sarajeva
ROMEO ZELENIKA iz Mostara

voditeljica tribine Jasminka Drino-Kirlić
organizatori Centar za nenasilnu akciju i nevladina organizacija Sezam uz podršku radija Zenit

Velika sala Doma penzionera u Zenici. 15.03.2003. u 18 h

Ljudi su imali potrebu da razgovaraju o brojnim stvarima koje ih tište i bole, da razmijene mnogo toga, pogotovo nakon priče učesnika rata u prvom dijelu tribine.

Jednu od ovih priča je, o ratu i o miru, u nekoliko rečenica ispričao čovjek koji je bio na ratištu i koji se, kako kaže, "brinuo o 1.200–1.500 ljudi na liniji". On ima bojazan da najveća pometnja tek sad dolazi jer je "kod nas stanje nedovršenog mira". Iz publike se čulo razmišljanje i o izvinjenju o kojem se često vode polemike u javnosti: "Pitanje, kao, treba se nekome izviniti. To mene strašno iritira. Ja sam iz Doboja, Bošnjak i prognano lice. Ne mislim da nam se neko treba izviniti jer kad to tražimo, onda smo žrtve, a ja to nisam!".

Zanimljivo je da se jedno pitanje pojavilo na obje tribine, na zeničkoj i banjalučkoj. Ono glasi: "Sa sadašnjim iskustvom, da je 1991–1992, šta biste učinili?". Na to je jedan od učesnika odgovorio:

... Kad dode do stanja kad se dijele puške, to je onda već završen proces. Daleko ranije treba o tome razmišljati, prije same eskalacije nasilja jer kad dode do eskalacije kao što se desilo ovdje, onda je gotovo. Volim svoju zemlju, svoj grad, hoću nešto da promijenim da bude bolje, da se potrudim da ne dode do 1992. Jedino tako mogu, a kad me pritjera, onda imam osjećaj da nemam izbora. Uradio bih sve da do toga ne dode.

Kako su ovo lične priče učesnika rata, gdje oni pričaju o svojoj motivaciji, osjećanjima u ratu, videnju mira, interesovanje publike se proširilo na polje sadašnjosti: koja se to sada osjećanja javljaju, nakon

rata, a kao njegova posljedica. Na pitanje kako se sada osjećaju, imaju li neke flashbackove, traume kao posljedicu ranjavanja, postoji li još neki strah u njima, jedan od učesnika je odgovorio:

Ja sam ranjavan s obje strane, a psihološki smo svi malo ranjeni. Kako sanjamo i kako se budimo, to samo mi znamo.

S obzirom da su učesnici tribine bili s različitih zaraćenih strana, želja jedne gledateljke je bila da čuje da li je moguće osjećati sada nešto za onog drugog, da li im je žao onog drugog: "Koliko ti je, Novak, žao žena Srebrenice, koliko ti je, Nermine, žao Novakove ruke?". I zbog toga – postavlja se dalje pitanje – postoji li potreba za osvetom...

I kako je već naziv tribine "... kako ka trajnom miru", pitanje zaista jeste – kako dalje? Kako će, recimo, učesnici govoriti svojoj djeci o ratu: "Kako ćete djeci pred spavanje reći o onom drugom? Da li ćete govoriti o tome i šta ćete govoriti?". Jedan od odgovora je bio:

Kćerka mi je još mala. Trudiću se da pričam s njom o nenasilju kao filozofiji, a kao musliman pokušaću prenijeti neke vrijednosti koje sam prepoznao u vjeri. Trudiću se da dijete usmjerim da ne smije razlikovati ljude po rasi, naciji. Volio bih i planirao sam da je vodim u Beograd, tamo su moji prijatelji. Važna mi je izgradnja duše unutar sebe.

Zabrinutost za budućnost postoji: šta kad ode međunarodna zajednica? Šta je s multikulturalnošću u Bosni i Hercegovini – da li ovdje treba neki model kao u Americi, ili neki drugi? Koliko bi učesnici tribine mogli da dodu iz, recimo, Ba-

njaluke u Zenicu da žive, ili obrnuto; koliko bi se sada osjećali sigurnima? Sve su to pitanja. Za mnoge, rat još nije stao, ali je važno razgovarati o tome, promišljati, preispitivati. A nešto od toga se moglo pročitati u "kutiji utisaka".

Koji su to komentari, videnja, vizije iz "kutiji utisaka"? Neke od njih ćemo navesti:

"Moja vizija mira se nalazi u prestanku manipulisanja politikom BiH. To se odnosi konkretno na nas, a općenito se može naći u poštivanju, međusobnom poštivanju naroda, prihvatanju jednih i drugih. Poštivanjem tuđih običaja, a ponositi se svojim. To je ono o čemu svi pričaju, ali se malo uradi." (Tanja, 16 god).

"Prošlost je teško zaboraviti – a budućnost je teška".

"Ovo bi se trebalo češće dešavati: prvi koraci ka ličnom miru i otvaranju su garancija za zajednički uspjeh".

I za kraj: "Moja vizija mira. Mislim da bi svi trebali živjeti u nekoj slozi bez obzira ko si i što si. Da li si musliman, pravoslavka ili katolik. Svi smo mi samo ljudi i imamo neku ljudskost u sebi i to trebamo zadržati bez obzira na sve pod svaku cijenu. Treba nama mladima neka bolja budućnost, jer ako ovako se nastavi svi mladi će otići iz BiH. Trebamo svi mi zajedno pomoći državi da ne propadne."

Na svima nama je da napravimo dalje korake ka miru. Ono što nas ohrabruje da idemo ka tome jeste podrška koju smo osjetili za vrijeme tribine vidjevši i čuvši puno pitanja i razmišljanja. Puno nam to znači jer ne želimo da sami radimo na miru. To je odgovornost svih nas.

Banjaluka, 30. marta 2003.

Vijećnica Banskog dvora u 12h

Druga tribina u Bosni i Hercegovini, a prva u Republici Srpskoj održana je u Banjaluci, u nedjelju 30. marta u prostorijama Vijećnice Banskog dvora. Iako manje publike nego na prvoj tribini, prisna atmosfera same sale je učinila da se i publika i učesnici osjećaju prijatno.

Na tribini su učestvovali: Novak Grbić, Adnan Hasanbegović, Romeo Zelenika i Dušan Šehovac. Tribinu je vodila Dragana Šarengaća.

Nakon prvog dijela tribine gdje su učesnici ratova pričali o samoj temi tribine "ja u ratu – kako ka trajnom miru", publika je imala prilike da postavi pitanja, i da istovremeno iskaže svoj stav. U postavljenim pitanjima često se ne pominje samo Bosna i Hercegovina, nego i čitav region – posebno susjedi ove države: "ne mogu govoriti o svojoj kući, ako ne posmatram događaje u svom komšiluku...". Naravno, neka pitanja su usmjerena na samo stanje u državi, kao i na odnose koji vladaju u njoj.

Jedno od pitanja koje ilustruje navedeno jeste da li su učesnici tribina – Novak, Adnan, Romeo i Dušan za ukidanje sve tri armije. Jedan od učesnika vidi da se pitanje armije u BiH može riješiti preuzimanjem modela Švicarske, dok drugi kaže da bi volio da se ukine armija, da je nema nikako i da bi bilo dobro da ona liči na francusku žandarmeriju, što mu se čini da je malo slično vojsci. Druga dva odgovora slijede:

Ja smatram da moramo biti re-

alni. Mislim da će trebati da postoje vojske, ali s organizacijom i kontrolom, što će predstavljati garant stabilnosti. Ta vojska će trebati dok ljudi ne shvate da zemlja u kojoj žive nije tamnica naroda.

U svijetu je danas odnos 10:1 za rat i vojsku, u odnosu na sredstva koja se troše na civilne inicijative ili izgradnju mira. Smatram da je demilitarizacija nešto što može donijeti dobro svima, da bi bilo drugačije da se nade civilna policija koja bi se bavila bezbjednošću, a da se vojska rasformira. Danas se malo o tome govori, kao i o ulasku u NATO pakt, o njegovim prednostima i manama.

Priča o ratu, vojsci i agresiji se nadovezala na prethodno pitanje, i bez obzira što je ono hipotetičko, dobro ilustruje odnose koji vladaju među pripadnicima većinskih naroda u BiH, a to je – da, recimo, Amerika napadne Bošnjake, da li bi Srbi i Hrvati njima pomogli? Ali, vratimo se na ovaj rat; u BiH se on završio potpisivanjem Dejtonskog sporazuma, ali i dalje ostaje pitanje koje se čulo iz publike: "Da li je u BiH mir, ako jeste, šta vam na to ukazuje, a ako ne, takode, šta ukazuje na to?"

Kod nas u BiH je mnogo nemira i sukoba. Prvo, sukobi sami sa sobom, puno je samoubistava kao posljedica svih dešavanja. Drugo, sukobi velikih društvenih grupa jedni s drugima, kao i veliki sukob oko poslovnih ideja države, vojske, policije, carina... Previše je nemira.

Mislim da nije mir. Jeste u smislu da nema rata. Čini mi se da nije mir kakav bih ja volio da bude, aktivni mir gdje građani i građanke brinu o svojim komšijama, gdje su aktivni subjekti u društvu. Čini mi se da je društvo polarizovano, da je puno toga neiskomunicirano, da postoje različite percepcije same prirode rata. Puno je toga što izgradnja mira zahtijeva rad na sebi, preispitivanje vlastite odgovornosti da bismo uopšte mogli da razgovaramo. Danas nigdje u svijetu nema puno trajnog mira. Većina ljudi smatra da se ratom rješavaju stvari. Čini se da je u Bosni još nasilja.

U BiH je mir, nema rata, nema onog klasičnog nasilja, ali će biti za 20 godina. Problem je kako mi odgajamo našu djecu, ona ni ne pamte komunizam, zatim pitanje školstva...

Zaista, šta je s mladima koji rastu u ovakvoj sredini zadojenoj nacionalizmom? Odakle sve to? Šta s tim? Upravo na ovu temu se čulo iz publike: "Kako će dijete živjeti za 15 godina? Suština nacionalizma je u tome da nacionalizam funkcioniše tako da podilazi najosnovnijim ljudskim osjećajima. U kaficama vidjećete da je još puno njih zadojeno nacionalizmom; nikad nisu dobili drugu stranu priče. Ljudi koji ovdje sjede su receptivni prema ovome o čemu pričamo, ali šta s onim ljudima tamno?"

Naša jedna kolegica je vršila istraživanje u školskim knjigama i na-

šla je puno govora mržnje što naša djeca uče i to ih vodi tom linijom nacionalizma. To onda lako prerasta u ekscese. To je odgovornost svih ljudi unutar odgoja, porodice, šta ih učimo i kako ih odgajamo. Jako mi je važno da kao aktivista radim da se takve stvari mijenjaju, a ne samo da prebacujem odgovornost na političare ili međunarodnu zajednicu. Svi smo mi odgovorni što mom komšiluku rade to i to; ako se pravim kako se mene to ne tiče, onda naravno da će se to nasilje vratiti kao bumerang na sve nas.

Međutim, nacionalističke stranke i dalje pobjeđuju na izborima. Zbog toga pitanje kako učesnici tribine gledaju na te stranke koje su pobijedile na izborima nije iznenađenje. Odgovori i viđenja su bili različiti:

Ja gledam da je to izražena volja naroda.

Smatram da neke partije još dobro stoje na nacionalnom patriotizmu. To može da se monopolizira i bojim se da nas ne uvuče u jednopartijski način razmišljanja. Ja sam više za složena višepartijska društva. Bitno mi je da postoji nacionalna priča, ali opasno je da se kolektiviziramo zbog drugih, a ne zbog svojih vrijednosti.

Jedno od osnovnih ljudskih prava je pravo na političko organizovanje, izjašnjavanje mišljenja, okupljanja i u tom smislu nemam ništa protiv. Problem mi je što vrše manipulaciju tim najosjetljivijim nacionalnim emocijama. Oni žele iskoristiti razne ratove da ostvare svoje interese. Ja kao Srbin u Federaciji ne mogu da budem politički subjekt.

* * *

I kako dalje? Koliko ovakve ideje o suočavanju s prošlošću, o čemu je publika mogla da čuje i o čemu vi možete da čitate na ovim stranicama, koriste društvenoj zajednici? Odgovore smo našli u "kutiji utisaka":

Može da koristi, ali samo ako obide što više gradova.

Puno, ja mislim stvarno puno, jer priča ljudi koji su bili direktno uključeni u sva ta dješavanja je od puno većeg značaja od demagogije koju nam prosipaju isprazni političari.

Malo je reći mnogo.

Apsolutno koriste. Nažalost, svaki put ostanem bez teksta kako su ovakvi procesi "rezervisani" za istu grupu ljudi. Bojim se da se grupa smanjuje, a ne povećava... Žalosno je što ovakvi procesi nisu počeli mnogo ranije uključujući ljude koji su prepoznali svoju odgo-

vornost, a bili na izvršnim funkcijama. Dilema mi je – gdje proces pomirenja treba da počne – od vrha ili opet iz baze?!

Početi se mora, ne smijemo čekati ko će prvi nešto da preduzme. I kako reče jedan stariji gospodin na tribini: "Nacionalizam je doživio kulminaciju. Smatram da omladina treba da djeluje tako da se nikad više ne ponovi rat. Mlade molim i pitam da se bore za integraciju; tako će Evropa biti velika". Moći ćemo da rastemo, samo ako nešto preduzmemo. Pa, hajmo!

OD PROŠLOSTI **JA** U RATU
KA BUDUĆNOSTI **KAKO** KA TRAJNOM MIRU

4 POGLEDA

VIJEĆNICA BANSKOG DVORA NEDJELJA 30. MART 12:00 h
organizatori: CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU i MAGAZIN **buka**
PROJEKAT JE PODRŽALO ŠVAJCARSKO MINISTARSTVO INOSTRANIH POSLOVA
www.6yka.com www.nenasilje.org

Letak za tribinu u Banjaluci

O MEDIJSKOJ PODRŠCI

Jedna od stvari koja nam je pričinila ogromno zadovoljstvo tokom pripreme i realizacije tribina bila je saradnja i kon-takt sa medijima. Podrška koju smo dobili od ljudi iz različitih medijskih kuća zaslužuje da bude pomenuta prvenstveno zbog toga što je ona prevazišla naša očekivanja i ukazala nam na postojanje niza novih mogućnosti za afirmaciju naše ideje. Iako smo, posebno u procesu priprema, umjeli biti skeptični prema tome koliko ovakva mi-rovna priča može biti zanimli-va najgledanijim i najslušanijim medijima, nakon završene akti-vnosti moramo priznati da prostor postoji, samo ga mora-mo osmisliti i usmjeriti uz po-dršku kolega/koleginica sa me-dija. Raduje nas da možemo reći da mirovnih aktivista/akti-vistkinja ima u različitim reda-kcijama u različitim gradovima BiH, te da nije nemoguće pre-poznati zajedničke vrijednosti i raditi na njihovoj afirmaciji. Nama, kao organizatorima, os-taje da u narednom periodu kreiramo buduće aktivnosti koje će nastaviti sa ovakvim vrstama saradnje i označiti još intenzivnije prisustvo mirovnih inicijativa u javnom, medij-skom prostoru.

I da ne zaboravimo, posebnu zahvalnost dugujemo našim lokalnim partnerima iz Zenice i Banjaluke, bez čijeg truda i znanja ovakva medijska podrška ne bi bila moguća.

Hvala sledećim medijima:

Alternativna TV, Banja Luka
Balkan radio, Banja Luka
BEL TV, Banja Luka
Boom radio, Banja Luka
"Buka", Banja Luka
"Dnevni avaz"
Federalna televizija
"Glas srpski", Banja Luka
"Naša riječ", Zenica
"Nezavisne novine", Banja Luka
Nezavisna TV, Banja Luka
"Oslobodenje"
Oxygen radio
Radio-televizija Republike Srpske
Radio Zenit, Zenica
"Slobodna Dalmacija", izdanje za BiH

Dva pogleda izvana

Kada čovek učesnik ratova sa pros-tora bivše Jugoslavije, sa ove vremen-ske distance razmišlja o uzrocima rato-va, samim događajima u toku rata kao i posledicama ratova, ne može a da ne oseti da mu uspomene nadiru kao pro-lećna planinska reka. Teško je sve to zaustaviti i svesti u jedan normalan red. Ne može se ne osetiti odgovornim i u duši duboko razoren njim. Sav taj košmar u glavi teško je staviti u jedan normalan red i hladne glave dati anali-zu događaja.

Osećam duboku odgovornost kao čovek za sve one koji su stradali u tim ratovima kao i za nas koji smo stica-jem srećnih okolnosti preživeli ratno ludilo. Svi zajedno moramo imati odgo-vornost i obavezu za buduće generacije, kojima ne smemo ostaviti u nasledstvo naše traume i predrasude. Ne u ime nas i naše generacije, već u ime genera-cije naše dece i generacija koje će tek doći. Otvoriti tu tabu temu i Pandorinu kutiju osećam kao obavezu, bez razlike koliko to neprijatno i bolno bilo za nas i našu generaciju. Mi smo skrenuli stranputicom i mi smo dužni da iz nje izađemo.

Očigledno da na iskustvu pretho-dnih generacija, generacija naših dedo-va, mi nismo izvukli pouku već upali u istu klopku. Klopku razdora, međuso-bnih etničkih sukoba, verskih netrpelj-iivosti, a sve u nedovoljno definisanoj ci-vilizacijsko-političkoj i socijalnoj nestabi-lnosti. Da bi to bilo još tragičnije, sve se to dogodilo na kraju dvadesetog ve-ka i na prostoru Evrope, civilizacijski najnaprednijem delu savremenog sveta. U toliko je naša moralna i civilizacijs-ko-kulturna odgovornost veća.

Dogodilo nam se da smo u procesu prelaska iz komunističko autoritarnog društveno političkog sistema ka demo-kratskom zalutali i dozvolili ekstremnoj desnici u zemlji i inostranstvu da se nametne kao lider, sebe predstavi de-mokratskim političkim subjektom, za-štitnikom navodno ugroženih nacional-nih interesa i predvodnika u bolje su-tra.

U istom procesu ekstremna levica gubeći svoje političke pozicije, postaje agresivna i sebi pripisuje epitet i pre-fiks nacionalna u istom cilju, cilju grče-vite borbe za neograničenu vlast bez odgovornosti.

Ova dva ekstrema u borbi za ne-prikosnovenu vlast stvaraju politički vakum, ne omogućavajući bilo kakvo delovanje demokratskim strukturama, nevladinim institucijama i civilnoj inici-jativi.

Konfrontacija političkih i ličnih in-teresa, želja za neprikosnovenom vlašću pojedinaca i njihovog okruženja, kulmi-nira ratovima na prostoru bivše Jugo-slavije. Potom medijske blokade, ratno-

hušakačka propaganda, doziranje infor-macija i dezinformacija, vojnim i policijskim pritiscima i pretnjama, stvaranjem osećaja straha i bespomoćnosti naroda. Tako uplašenom i zbunjenom narodu ugurava puške u ruke i šalje ga u rat.

Sada kada smo ispucali puške, otreznili se od ratnog pijanstva, sačekali da se dim i prašina razidu, udahnuli malo vazduha, moramo se osvrnuti oko sebe i videti gde smo.

Sedimo na brdu leševa, oko nas mnogo krvavih, ranjenih, ojađenih i uništenih života. Zgarišta nekad srećnih domova, uprti pogledi uplašene dece, u oku zaustavljena suza devojčice, u uši-ma odjekuje vapaj majke za nestalim sinom, nikad nedoživljena mladost i sreća ljubavi, pokidani i razbacani pu-poljci nerascvetalih ruža.

Ako podignemo pogled iznad nas videćemo: razvrat, prostituciju, šverc, kriminal, naše vode razdragane i sre-ćne, svaki u lepom i nacionalno čistom SVOJOJ...

Ratni profiteri drže političke govore o najboljem danas i sutra u demokrat-skoj NJIHOVOJ... Gospodari ratova pe-ru ruke ogrzle u krvi... A meni u duši neka bol, jad, jauk i tuga za mojom mladošću i slomljenom nadom moje ge-neracije...

**Zoran Stevanović
Medveđa, Srbija**

* * *

Mogu li uopće napisati pogled "izva-na", a itekako sam "iznutra", to je na vama da osjetite i, možda, prosudite. Pogled na proces, zbivanje, kojim grupa nadahnutih osoba potiče sve nas na raz-mišljanje o sebi i onome svemu što nas okružuje, kako danas tako i jučer. Potiču nas da zavirimo u iskustvo svoga života, suočimo se sa sobom. Mnogi od nas u tom iskustvu nose težak uteg, proživljene ratne strahote. Praktički nit-ko nije ostao pošteđen, neokrnut. I da-lje taj uteg vučemo za sobom.

Učesnici u ratovima, pripadnici za-raćenih vojski, govore nam, otvoreno koliko mogu, kako su ratove doživjeli, i preživjeli, kako danas žive i kako danas razmišljaju i osjećaju. Odvažili su se o tome javno govoriti, pred građanstvom na tribinama i u medijima. Oni otvaraju priču, sjećanja, o ulasku u ratove, ali otvaraju i priču o izlasku iz svih ratova uopće.

Bio sam učesnik rata, dobrovo-ljac/dragovoljac. Ratovao sam u Hrvat-skoj, u ratu koji i danas nosi različita imena. "Domovinski rat" ime mu je opće prihvaćeno u Republici Hrvatskoj. Zvali ga mi i drugačije, bio je to rat, krvav i strašan.

Kako ratovi započinju i tko ih je smislio? Gdje je izvor rata? Kolika je odgovornost onih koji su bili ratnici-vojnici? Koliko je vojnik u stanju biti častan, u ratu, pa i nakon rata? Što je bio uzrok rata/ratova, tko je i što je to me uzroku "kumovalo"? Možemo li govoriti da su učesnici u ratovima, ratnici-vojnici, izazvali ratove? Ili su, iako nose svoj dio odgovornosti, i oni bili žrtve, stradalnici? Ova moja pitanja, za koja vjerujem da su ih sebi i drugima postavljali mnogi, samo su neka od onih koja bih mogao postaviti svima nama. O nekima od njih govorili su i odgovarali učesnici tribina "Četiri pogleda".

Tijekom proljeća prošle godine bio sam učesnikom tribina koje su se zbile u Indiji, Nišu, Novom Pazaru i Kragujevcu. Pamtim svaki detalj, ne samo sa tribina. Bez podrške tima CNA bilo bi gotovo nemoguće i usta otvoriti. Pamtim kako me je jedna žena netremice gledala čitavih tri sata. Bez ikakve geste, šutke, pogleda uprtog u moje oči.

Tribine "Četiri pogleda" jedan su uvid u mogućnost rada na otklanjanju bilo kakvih mogućnosti pojave predujete i razloga za neki novi rat. One nas potiču na daljnji napor, na nove korake, na poduzimanje inicijative. Upravo nas nagone da osvijestimo svoj dio odgovornosti za učvršćivanje i izgradnju mira u svojoj svakidašnjici i ubuduće.

Netko će reći: "A što je sa žrtvama, stradalnicima, protjeranima, silovanim ženama i djevojčicama, djecom koja su rasla ili bila rođena u ratu/ratovima?" I oni bi morali preko tribina govoriti, biti na televiziji. Ali oni već godinama govore, iako mnogi od njih još nisu rekli ni riječ. Jesmo li ih čuli? Kako da ih potaknemo da nastave govoriti? Ono što se njima dogodilo, koliko to mijenja nas?

Tribine "Četiri pogleda / Otkud ja u ratu / Kako ka trajnom miru?" dio su procesa suočavanja sa prošlošću. Oдавno je poznata izreka: oni koji iz prošlosti, iz koje nisu učili, nisu izvukli pouke, osuđeni su da je ponovno prožive. Zar bi to ikko mogao poželjeti?

Smišljao sam da pišem i o važnosti podrške, kako bivšim ratnicima da (pro)govore, a i da se uspiju nositi sa time, tako i svima koji već dugo, dugo vremena pokušavaju izgrađivati mir u svojoj sredini, zajednici; o previše ili premalo pamćenja; o potrazi za istinom, koja "čući" u svima nama, hoće progovoriti, nuka nas da se zapitamo: o čemu šutimo kad želimo (pro)govoriti o istini; o procesima povratka dostojanstva, koje je tako teško stradalo u ratovima; o liječenju i zaliječenju rana i boli.

Ipak ću, na kraju, samo reći: vi ste tu da "djelujete", izgrađujete trajan mir. Vi ste "oni" koje se pita, a ne samo "mi". "Oni" koji imaju odgovornost – nemojte ju samo tako ispustiti iz ruku.

**Gordan Bodog
Zagreb, Hrvatska**

O CENTRU ZA NENASILNU AKCIJU

Osmoro ljudi iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije čini jezgro Centra za nenasilnu akciju (CNA). Imamo urede u Sarajevu i Beogradu i radimo na izgradnji mira u regionu bivše Jugoslavije, od Makedonije, preko Kosova, pa sve do Hrvatske. Ko to želi, iščitavaće i prebrojavati iz naših imena, pripadnice i pripadnike pojedinih naroda sa ovog prostora: Adnan Hasanbegović iz Sarajeva, Nedžad Horozović iz Doboja, Helena Rill iz Sombora, Ivana Franović iz Beograda, Milan Colić Humljan iz Babušnice, Sanja Deanković iz Splita, Tamara Šmiding iz Beograda, Nenad Vukosavljević iz Beograda. Ono što je nama važno je to da nas povezuje osećaj ljudske solidarnosti – nemedene postojećim granicama, posvećenost mirovnom radu i promeni ka pravednijem društvu nenasilnim putem. Važno nam je i to da nas sve naše različitosti povezuju u poštovanju istih, pomažu nam da učimo jedni od drugih i menjamo sebe i društvo oko nas.

Kakvo nenasilje?

Nenasilje je neprihvatanje i nečinjenje nepravde.

Nenasilje je delovanje protiv nepravde i diskriminacije, kada se pritom trudimo da ne činimo i sami nepravdu i da svakome ostavimo i pružimo šansu da se menja, da ne osuđujemo ljude jer na to nemamo pravo, već da kritikujemo one postupke koji ugrožavaju druge. I da isti aršin važi za sve.

Nenasilje ne vidimo kao ideologiju već kao stalan proces preispitivanja sopstvenog delovanja, mišljenja i zbivanja u društvu. Naše pojedinačne motivacije se preklapaju u ovoj tački, dok individualno, one svoje korene crpe u veri, iskustvima nepravde i solidarnosti sa onima koji su izloženi nepravdi.

Hajmo se okrenut' budućnosti i zaboraviti šta je bilo u prošlosti...

Ako opet gurnemo prošlost pod tepih nećemo ništa naučiti i možda će oni koji dolaze iza nas morati ponovo da dožive svu tugu, bes i očaj kroz koje su mnogi sa Balkana prošli proteklih godina. Nemojmo zaboravljati zločine, a pogotovu ne one koji su činjeni u ime naše i navodne zaštite nacije i naroda. Nemojmo potirati i negirati razlike koje postoje, već upoznajmo i poštujemo ono što ne znamo. Nije rata bilo zato što su ljudi različite vere i nacije, već zato što su te razlike zloupotrebljene i što nismo znali kako da se suprotstavimo, a mnogi od nas nisu ni znali kuda vodi veličanje sebe i nipodaštavanje drugih.

Ne može se naneti bol zaboraviti i sakriti, niti to treba učiniti. Hajmo poštovati taj bol i učiti od njega, da

se nikad ne ponovi, ali poštujemo bol svih ljudi i onih sa "druge strane".

Šta to radi CNA?

Od 1997. sa osnivanjem sarajevskog ureda započeli smo naš rad na izgradnji mira čiji centralni deo čine obrazovni kursevi iz nenasilne razrade konflikata sa ljudima iz bivše Jugoslavije (osim Slovenije). Na te, kako ih mi zovemo treninge iz nenasilne razrade sukoba, dolaze ljudi iz raznih delova regiona, koji su motivisani da u svojim sredinama rade protiv diskriminacije, na prevazilaženju etničke mržnje i nepoverenja i za ravnopravnost svih ljudi. Osim učesnika i učesnica angažovanih u nevladinim organizacijama, učestvuju i novinari/ke, prosvetni radnici/e i aktivisti/kinje političkih stranki.

Kad god se na jednom mestu na deset dana skupe ljudi iz ovih balkanskih zemalja i regiona, postoji puno skrivenih i otvorenih predrasuda, nezalečenih rana prouzrokovanih ratovima, gomile strahova i nadi vezanih za budućnost. Mi koji vodimo taj grupni rad, trudimo se da stvorimo prostor za međusobnu komunikaciju, za stvaranje poverenja i otvaranje svih bolnih pitanja, kako bi ih preradili, umesto guranja pod tepih i tako tražili nove načine da se ophodimo sa svim svojim različitostima i sličnostima. Trudimo se da ljudi dobiju uvid u to šta oni "drugi" doživljavaju kao nasilje i time probudimo odgovornost za zaštitu i sopstvenih prava, kao i prava njihovih suseda.

Početak mira vidimo u prepoznavanju i poštovanju bola koji su oni sa "druge" strane doživeli, budući time osećaj ljudske solidarnosti, saosećanja i razumevanja. Od 2001. postoji i beogradski ured CNA, sesionski ured sarajevskom. Sve što radimo i odlučujemo, činimo zajedno, živeti tako ono u šta verujemo i što želimo da promoviramo.

Osim rada na treninzima iz nenasilja CNA deluje i na drugim poljima izgradnje mira kao što su mirovni javni apeli, učešće na javnim tribinama i njihovo organizovanje, objavljivanje novinskih članaka i sl.

Iskustvo da se ljudi raznih nacionalnosti i vera, na Kosovu, u Makedoniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, mogu razumeti, podržati i prepoznati zajednički interes izgradnje mira, koje smo često doživljavali tokom prethodnih pet godina rada nam daje snage i vere da istrajemo u našem radu. Uprkos svemu što je bilo i što se ne treba zaboraviti već preispitati, budućnost nam je, ako nikako drugačije, ono najmanje geografski, usko povezana.

PATRIOTIZAM JE GRADITI MIR

Kada kažemo *trajan mir* mislimo na stanje društva u kome postoji socijalna pravda, u kome nema diskriminacije ni po kojem osnovu, niti govora mržnje, ili ukoliko ih i ima oni nisu opšte društveno prihvaćeni. Govorimo o stanju društva u kome svaki pojedinac/ka ima osećaj pripadnosti, prihvaćenosti i sigurnosti i ima pravo na svoj identitet. Takvog mira na ovim našim prostorima nema. Ne možemo da očekujemo da nam takav mir "dones" bilo ko spolja, niti da ga "uvedu" vladajuće strukture. On se gradi *odozdo*, od strane građana i građanki koji su svesni odgovornosti koje imaju za društvo u kome žive i opredeljeni su da aktivno deluju protiv nepravde i diskriminacije, u saradnji sa vlastima i institucijama.

Proces izgradnje trajnog mira ne može se odvijati bez ophođenja i suočavanja sa našom prošlošću koja je obeležena jezivim ratovima u toku kojih je mnogo ljudi stradalo, a svi mi još manje ili mnogo više osećamo posledice tih ratova. Pristup "mir-mir-niko-nije-kriv" i "najbolje je da sve zaboravimo" u procesu izgradnje mira nije moguć, kako se ovi jezivi ratovi ne mogu i ne trebaju zaboraviti. Oni predstavljaju strašno iskustvo koje upozorava da to nikad više ne sme da se dogodi. I zato ne smemo da ih zaboravimo.

Važan segment procesa izgradnje mira, a time i suočavanja sa prošlošću je osuda ratnih zločina od strane svih nas, bez obzira ko i u čije ime je zločin počinio. Da bi do opšte društvene osude ratnih zločina došlo, veoma je važno da znamo šta se sve dogodilo. Takođe je važno da naši sudovi, odnosno sudovi u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori iznose procese suđenja za ratne zločine, kako bismo sami osudili zločine počinjene "u naše ime", preuzeli odgovornost za to, tako da to ne čini neko drugi za nas.

Ukoliko postoji svest o tome da je "naša strana" ili "neko u naše ime" počinio ratne zločine, jako često se oni opravdavaju jednostavnim: "Ali i drugi su ih činili". Za proces izgradnje mira smatramo veoma važnim suočavati se upravo sa ratnim zločinima počinjenim "u naše ime". Da, i ti *drugi* su ih činili, ali to nije opravdanje. Hajde da prvo pogledamo čega sve ima u našem dvorištu, pa tek onda da kritikujemo komšijsko.

Drugi segment procesa izgradnje mira koji je svakako odlučujući jeste rad na izgradnji porušenih mostova među ljudima i razvoja solidarnosti među njima, pružanje prilike ljudima da čuju kako je *onim drugima*, Hrvatima, Bošnjacima, Albancima, Srbima, *njima*, sa kojim problemima se susreću, koje strahove imaju, čemu se nadaju. Te priče su često vrlo slične, često teške, a sasvim ljudske. Njima neizbežno dolazi do saosećanja i osećaja solidarnosti, demistifikacije i humanizacije *neprijatelja* ali i gubljenja predrasuda kako su *svi oni is-*

ti, četnici, ustaše, balije.

Kako se, na primer, oseća jedan Albanac ili Albanka u Beogradu, gde su predrasude prema toj nacionalnoj grupi veoma jake, i neretko se može čuti kako su *oni* "divljaci", "prljavi", "samo se kote", kako im je krajnji cilj Velika Albanija? Kako se osećaju Hrvati/ce i Srbi/Srpkinje u Sarajevu, kad mogu dobiti posao skoro samo kod retkih privatnika koji su isto tako Hrvati ili Srbi? Kako se osećaju sada malobrojni Srbi ili Goranci u Prištini, koji iz sigurnosnih razloga ne govore svoj maternji jezik na ulici? Kako se osećaju Bošnjaci u Banjaluci kada se sprečava obnavljanje Ferhadije, minirane tokom rata? Jedan osećaj svakako dele, a to je nedostatak sigurnosti, uskraćivanje slobode izražavanja svog identiteta, perspektive, onoga što je potreba svakog čoveka.

Često ljudi koji imaju potrebu za izražavanjem nacionalnog identiteta bivaju poistovećeni sa nacionalistima. Ono što vidimo da nedostaje, a na čemu svakako treba raditi, je afirmacija nacionalnih identiteta kroz vrednosti koje oni nose sa sobom, a koje se ne zasnivaju na tome u kojim smo to sve *bitkama pobedili*, i u čemu su to sve *drugi gori od nas*, već se zasnivaju na blagu kultura koje nose sa sobom, a nikoga ne ugrožavaju ili nipodaštavaju.

Različito i nepoznato se uglavnom doživljava kao pretnja, čemu sledi distanciranje, umesto da se nepoznato upozna, da se komunicira i gradi sigurnost kroz međusobnu saradnju i poverenje.

Otvaranje priče o odgovornosti za rat i sve ono što se događalo nama i oko nas, povlači otpor prema suočavanju sa odgovornošću. Čak i kada postoji svest o tome da odgovornost jeste na svima nama, dolazi do pitanja: *A zašto mi moramo prvi da počnemo proces preispitivanja odgovornosti za prošlost?*, "mi Srbi" ili "mi Hrvati" ili "mi Bošnjaci"... Iz takvog stava proizilazi da se trebamo stideti ako "počnemo prvi" sa tim procesom, umesto da se time ponosimo (mada je teško utvrditi ko je počeo, jer različite grupe i pojedinci/ke na "svim stranama" na tome rade već duže vreme na ovim prostorima). Suočavanjem sa svojom odgovornošću za prošlost pružamo ruku koja pravi prostor putu pomirenja, time dajući podršku i drugima da taj proces započnu.

Na poremećaj društvenih vrednosti upućuje da se kao *patriotski* vrednuje odlazak u rat u ime *svog naroda*, a anti-ratne akcije se nikako ne povezuju sa patriotizmom. No, hajmo reći jasno i glasno: MI JESMO PATRIOTE I PATRIOTKINJE upravo zato što jesmo protiv rata, upravo zato što se zalažemo za nenasilje u društvu, upravo zato što volimo društva u kojim živimo, gradimo ih, borimo se protiv nepravde i za ravnopravnost svih društvenih grupa i čuvamo osnovne društvene vrednosti. Da se ne zaborave. Upravo zato što jesmo Srпки-

nje, Hrvati, Bošnjaci... kojima je dosta prepuštanja tih identiteta onima koji mržnju prema drugima baštine kao jedini kvalitet svog "patriotizma".

Jedna od velikih prepreka ka izgradnji trajnog mira u društvima zemalja bivše Jugoslavije je opšta *viktimizacija* tih društava. Ta viktimizacija je uglavnom višestruka, a najčešće postoji na tri nivoa: ljudi se osećaju kao žrtve "onih drugih" sa kojima su bili u ratu (neretko se ti *drugi* okrivljuju ne samo za rat, već i sve posledice rata koje postoje: teška materijalna situacija, veliki broj izbeglih i raseljenih lica, uništena privreda, porast kriminala i nasilja u društvu, itd.). Zatim tu je i osećaj žrtve, odnosno bespomocnosti i zavisnosti u odnosu na "svoje" političare (neretko se može čuti "Šta mi tu možemo, kad se zna ko nam kroji kapu"), a potom i na svetske sile ("Mi smo samo zamorčići njihovog eksperimentisanja"). Uloga žrtve je jedna od *udobnijih* uloga, kako nas ona oslobađa bilo kakve odgovornosti: za sopstvenu sudbinu (jer na nas utiču sva tri navedena nivoa), ali i za društvo u kome živimo (jer "zna se ko nam kroji kapu"). Jasno, držeći se tih ukopanih uloga žrtve ništa se suštinski na ovim prostorima neće promeniti.

Za rat nisu odgovorni samo oni koji su u njemu direktno učestvovali. Celo društvo je odgovorno. I oni koji su bili protiv rata: zašto nisu bili glasniji, jesu li na vreme počeli upozoravati druge šta se sprema? Čak i oni koji su čekali i pravili se da ih se to ne tiče – zašto su čekali, može li se ćutanje shvatiti kao odobravanje?

Haj'mo preuzeti odgovornost za društva u kojima živimo, haj'mo aktivno učestvovati u razvoju i životu tih društava, dizati svoj glas protiv nepravde i nasilja.

Važan korak u procesu izgradnje trajnog je senzibilizacija za nasilje u društvu i njegova društvenu osudu. Pod tim podrazumevamo svest o tome da nasilje nije samo fizičko i direktno, kao što je udariti nekoga ili u većinski srpskom selu u Vojvodini baciti bombu na poslastičarnicu Albanca, već je i pretnja nasiljem nasilje, kao i diskriminacija, vredanje, nipodaštavanje. Nasilje je i kada vas u pekari u Sarajevu isprave da se kaže *dvije*, a ne *dve*; nasilje je i kada na pijaci u Skopju Albanka neće da proda svoj paradajz Makedonki. Nasilje je i to što se ne osećamo sigurno u mestima u kojima živimo.

Onog trenutka kada svi krenemo da osudujemo nasilje, bez obzira ko i zašto bio žrtva tog nasilja, bez obzira ko i s kojim motivom je to nasilje počinio, tog trenutka možemo reći da smo poodmakli na putu ka izgradnji trajnog mira i da smo se svojski potrudili da sprečimo bilo kakav budući rat na ovim prostorima. A sprečiti neka nova zveckanja oružjem – to možemo samo mi, ovdašnji ljudi.

ZAHVALJUJEMO

Ministarstvu inostranih poslova Švajcarske

Nataschi Zupan

Zoranu Stevanoviću

Gordanu Bodogu

Zvonku Mariću

Mariji Topić – Crnoja

Bernardu Filipoviću

Aleksandru Trifunoviću

Prijateljicama iz SEZAMA

I svim ostalim ljudima koji su nas podržali na bilo koji način

Koristimo ovu priliku da se posebno zahvalimo lokalnim partnerima na podršci koju smo od njih dobili u realizacijama tribina u gradovima u kojima su oni aktivni i u kojima ostvaruju svoje raznovrsne programe usmjerene na izgradnju lokalne zajednice i razvoj građanskog aktivizma. Njihova nam je podrška bila veoma značajna.

Hvala!

CNA tim